

УДК 330.339.9

Торб`як М.П.*

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ ЗА УМОВ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті проаналізовано форми та методи державного регулювання регіонального розвитку в умовах глобалізації. Визначено інструментарій здійснення регіональної економічної політики. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення системи державного регулювання розвитку регіонів в Україні.

Ключові слова: регіон, територіальні системи, державна регіональна політика.

В статье проанализированы формы и методы государственного регулирования регионального развития в условиях глобализации. Определенно инструментарий осуществления региональной экономической политики. Сформулированы предложения относительно совершенствования системы государственного регулирования развития регионов в Украине.

Ключевые слова: регион, территориальные системы, государственная региональная политика

In the article forms and methods of government control of regional development are analysed in the conditions of globalization. Certainly tool of realization of regional economic policy. Suggestions are formulated in relation to perfection of the system of government control of development of regions in Ukraine.

Keywords: region, the territorial systems, the state regional policy.

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки показує, що головною рушійною силою національної господарської системи є регіони. Саме на рівні регіонів реалізуються проекти соціально-економічного розвитку, задовольняються основні соціальні потреби населення. Показники, що характеризують стан регіональної економіки, є вагомими критеріями визначення рівня економічного розвитку держави.

Аналіз досліджень та публікацій. Українські вчені Скарга М., Шелегеда Б. та Баєвська Р. звертають увагу на те, що усунення значних диспропорцій у територіальному розвитку є одним з пріоритетних завдань економічної політики держави [1, с. 78]. Російські дослідники Григор'єв Л., Зубаревич Н. та Урожаєва Ю. цілком логічно зазначають, що якраз на локалізованих територіях створюється значна частка доданої вартості, а регіональні умови значною мірою визначають конкурентоспроможність національної економіки загалом [2, с. 205-206]. Вітчизняний економіст В. Пилипів звертає увагу на те, що надзвичайна складність регіону як системи дозволяє встановити кореляційні залежності між різноманітними індикаторами, що характеризують її функціонування [3, с. 170-171]. Від-

* старший викладач Інституту підвищення кваліфікації Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

бувається зростання значення і ролі регіональних економічних систем у межах структуризації національної економіки [4, с. 139; 5, с. 538]. Природні територіальні відмінності, як справедливо стверджують деякі науковці, є навіть суспільно корисними, оскільки саме вони вносять динамізм в економічно та соціально виправдане розміщення виробничих потужностей, у структуру поселень тощо. Об'єктом аналізу мають бути перш за все не територіальні відмінності, що значною мірою формуються природно-кліматичними умовами та соціально-історичним фоном, а потужна динаміка спаду або відставання від інших регіонів [6, с. 56-57].

Незважаючи на численні наукові праці, серед дослідників до цього часу не прийнято єдиний понятійний апарат та не завершено процес формування методології досліджень, пов'язаних із вивченням особливостей й структуризацією регіонального розвитку.

Метою статті є аналіз особливостей регіонального розвитку України та спроба сформулювати напрями вдосконалення державної регіональної політики.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз дає змогу стверджувати, регіоналізація є одним зі способів розв'язання національних проблем суспільного розвитку шляхом створення паритетних форм взаємодії між регіонами, що дає змогу окремій державі гармонізувати свої інтереси з інтересами територіальних утворень. Механізми створення таких паритетних форм взаємодії є різними, оскільки вони визначаються рівнем розвитку як держави загалом, так і регіону зокрема [14, с. 191]. У цьому зв'язку В. Маргасова звертає увагу на те, що «регіональна економічна безпека полягає в максимізації позитивного та мінімізації негативного впливу на соціально-економічний розвиток України територіальних чинників, природно-географічних і соціально-історичних умов функціонування регіонів» [7, с. 191].

У цьому зв'язку дослідження регіонального управління соціально-економічними процесами, формування нової якості територіального менеджменту стають надзвичайно важливими науково-практичними проблемами, від вирішення якої залежать вихід з кризи і подальший розвиток усієї країни. Проведений аналіз свідчить, що в Україні існують значні розбіжності у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів, зумовлені недосконалістю механізмів державного управління, і що процес диференціації неухильно поглиблюється.

Виникає необхідність у проведенні більш глибоких досліджень економічної природи виникнення та співвідношення таких явищ, як нерівномірність й регіональні диспропорції в національній економіці, обґрунтування критеріїв визначення та формування сучасних методологічних підходів щодо їхнього аналізу. Сучасний стан регіонального розвитку України характеризується нестабільністю, що виявилися в результаті проведення реформ і призвели до значних трансформаційних зрушень у структурі регіональних господарських комплексів. Незважаючи на те, що подібні процеси регіональних трансформацій проявлялися в багатьох країнах, економіці України властива певна специфіка, що зумовлюється територіальними, історичними, демографічними та іншими факторами, а також глобальністю змін, які відбуваються.

Вивченням основ регіонального розвитку, виявленням певних особливостей, закономірностей і формуванням на цій основі тих чи інших парадигм регіонального розвитку займалися представники різних закордонних наукових шкіл регіональної економіки. Теоретичне обґрунтування концептуальних підходів до різних аспектів регіонального розвитку та комплекс практичних шляхів вирішення цієї проблеми розкрито в роботах вітчизняних дослідників. У той же час складність і багатогранність питань регіонального розвитку спричиняють необхідність їхнього вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології дослідження.

Розвиток економіки відбувається під впливом ендогенних (внутрішньорегіональних) та екзогенних (національних, глобальних) чинників. Показовою є тенденція розвитку економіки регіонів, що ґрунтується на прагненні до зменшення витрат виробництва у найважливішу умову конкурентної боротьби сформувала три групи теорій. Протягом XIX – на початку XX ст. найбільш актуальними були питання раціонального розміщення об'єктів господарства та розселення як бази формування ринкових зон. Структурні деформації одного рівня регіональної економічної системи проектуються на інші. Практика господарювання вказує на те, що структурна цілісність регіону – основа його сталого існування в ринковому середовищі – виявилася порушеною, а внутрішні механізми функціонування – розбалансованими.

В умовах посилення процесів глобалізації рівень розвитку як кожної держави, так і окремого регіону все більше залежить від їх спроможності реалізувати наявний потенціал з врахуванням стратегічних орієнтирів розвитку. Поглиблення диспропорцій у рівнях ресурсної забезпеченості супроводжується неефективною спеціалізацією регіонів держави, неврахуванням їх потенційних можливостей та специфічних особливостей розвитку, що негативно впливає на стратегію розвитку та стратегічний потенціал регіонів у цілому. У зв'язку з цим актуального значення набувають питання, що пов'язані із розробкою механізму нарощення стратегічного потенціалу регіону [8, с. 473-474].

Складовими елементами механізму нарощення стратегічного потенціалу регіону є його оцінка; визначення системи цілей нарощення стратегічного потенціалу регіону; аналіз стратегічних альтернатив; вибір стратегії; реалізація стратегії нарощення потенціалу регіону; оцінка реалізації стратегії; контроль за реалізацією стратегії, які за допомогою принципів, методів та інструментів забезпечать вирішення важливих макроекономічних завдань. У цьому зв'язку заслуговує на увагу типологія стратегій нарощення потенціалу регіонів держави на основі рівня ресурсної забезпеченості, рівня та ефективності спеціалізації, що дозволило виділити чотири групи регіонів (таблиця 1).

У сучасних умовах розвитку процесів інтеграції, глобалізації, взаємного переплетення та проникнення не тільки національних, але й регіональних економічних систем комплексне дослідження регіональної конкурентоспроможності України на міжнародній арені, її трансформацій є вкрай важливим як у теоретичному, так і в прикладному плані. З нашої точки зору, комплексну оцінку трансформації регіональної конкурентоспроможності слід проводити за певним алгоритмом узгоджених між собою дій, які систематизовані за блоками і включають, зокрема, підготовчий блок, основну частину дослідження та результативний блок з елементами прогнозування подальшого розвитку регіональної системи та рівня її конкурентоспроможності.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що серед ризиків сучасного етапу глобалізації для економічного розвитку України та її регіонів слід назвати:

- загострення міжнародної конкуренції за фактори виробництва;
- зростання конкуренції з боку виробників країн, що розвиваються, на ринках товарів з низьким вмістом доданої вартості;
- посилення міжнародної конкуренції у сфері інноваційних та інтелектуальних ресурсів для створення національних конкурентних переваг;
- зростання взаємозалежності національних (та регіональних) фінансових ринків;
- зростання впливу спекулятивних валютних та фінансових потоків па кон'юнктуру національного ринку;
- збільшення «економічного тиску» ТНК на національних товаровиробників, посилення монополізації світових товарних ринків, підвищення впливовості ТНК;

- зростання ризиків загрози національній економічній безпеці країни тощо [9, с. 220-221].

Таблиця 1.
Типологія стратегій нарощення потенціалу регіонів України

Регіони	Вид стратегії
Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Харківська області	Стратегія міжрегіональної інтеграції
АР Крим, Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Полтавська області та м. Київ	Стратегія нарощення ресурсної забезпеченості
Рівненська, Херсонська, Хмельницька області	Інноваційна стратегія
Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Одеська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Севастополь	Стратегія підвищення ефективності спеціалізації регіону

Джерело: Складено автором на основі [10, с. 52-55].

Суттєвими є регіональні диспропорції між показниками валового регіонального продукту у розрахунку на душу населення, що мають тенденцію до подальшого зростання (таблиця 2). Як бачимо, у м. Києві валовий регіональний продукт у п'ять-шість разів перевищує аналогічний показник у таких областях, як Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Чернівецька, Чернігівська, Тернопільська. За цим же показником у три рази і більше становить розрив між м. Києвом та рештою регіонів країни.

Характерною ознакою розвитку більшості національних економік на сучасному етапі є посилення його нерівномірності, яка проявляється на різних рівнях – міжнародному (міжкрайовому), всередині окремих країн, на рівні окремих регіонів країни.

Територіальна нерівномірність виступає потужним чинником, що зумовлює суттєві зміни у розвитку всіх сфер життя суспільства, істотно впливає на ефективність функціонування національних економік в цілому та на формування міжнародних економічних відносин. Наслідком нерівномірності економічного розвитку дуже часто є порушення пропорційності та виникнення проблемних ситуацій в окремих частинах (регіонах) національної економіки. На рисунку 1 наведено комплекс заходів, спрямованих на стимулювання розвитку українських регіонів.

Неоднозначне трактування регіональних диспропорцій значно ускладнює виявлення причин, що зумовлюють їх виникнення. Внаслідок цього обмежуються можливості щодо здійснення класифікації та кількісної оцінки рівня диспропорційності розвитку національної економіки та, найголовніше, гальмується процес розроблення рекомендацій та заходів щодо зменшення їх негативного впливу. Необхідність виявлення та аналізу територіальних пропорцій зумовлена, насамперед, тим, що саме за їх допомогою можливе визначення рівня господарського розвитку всієї системи регіонів країни та співвідношень між регіонами, а також масштабів і характеру регіональних та міжрегіональних виробничих зв'язків. Економічна сутність територіальної пропорційності полягає в регіональному розподілі сукупної суспільної праці, що забезпечує постійне підвищення ефективності громадського виробництва.

Таблиця 2.
Валовий регіональний продукт, середньомісячна оплата праці та витрати населення у розрахунку на одну особу у 2010 році

Регіони	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну людину, грн.	у відсотках до середньорівня українського	Середньомісячна оплата праці у розрахунку на одного працівника, грн.	у відсотках до середньорівня українського	Витрати населення у розрахунку на одну людину, грн. (III квартал 2010 р.)	у відсотках до середньорівня українського
Україна	19951	100	2239	100	4465,3	100
АР Крим	14438	72,3	1991	88,9	4227,5	103,6
Вінницький	12496	62,3	1782	79,6	3459,2	77,5
Волинський	11787	59	1692	75,6	3764	84,3
Дніпропетровський	27973	140,2	2369	101,3	4467,6	100,1
Донецький	23402	117,2	2549	113,8	4144,2	92,8
Житомирський	11518	57,7	1785	79,7	3420,2	76,6
Закарпатський	10055	50,4	1846	82,4	3323,7	74,4
Запорізький	20788	104,2	2187	97,6	4564,3	102,2
Івано-Франківський	12495	62,6	1927	86,1	3414,4	76,5
Київський	20593	103,2	2295	102,5	3906	87,5
Кіровоградський	13256	66,4	1815	81,1	3492,8	78,2
Луганський	16781	84,1	2271	101,4	3510,4	78,6
Львівський	14129	70,8	1942	86,7	3728,3	83,5
Миколаївський	17186	86,1	2122	94,8	4025,3	90,1
Одеський	20365	102,1	2046	91,4	5077,4	113,7
Полтавський	22603	113,3	2102	93,9	3999,3	89,6
Рівненський	11843	59,4	1960	87,5	3126	70
Сумський	16827	84,3	1866	83,3	3340,7	74,8
Тернопільський	10306	51,7	1659	74,1	2986,9	66,9
Харківський	21387	107,2	2060	92	4961,6	111,1
Херсонський	12264	61,7	1726	77,1	3762,7	84,3
Хмельницький	11875	59,5	1789	79,8	3481,3	78
Черкаський	14553	72,9	1835	81,9	3581,6	80,2
Чернівецький	9382	47	1712	79,1	3352,1	75,1
Чернігівський	13584	68	1711	76,4	3069,5	68,7
Київ	61592	308,7	3431	153,2	12248,8	274,3
Севастополь	16592	83,2	2167	96,8	6210,9	139,1

Складено на основі: [Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України, с. 203, 204, 350, 353 та даними офіційного сайту Держстату України].

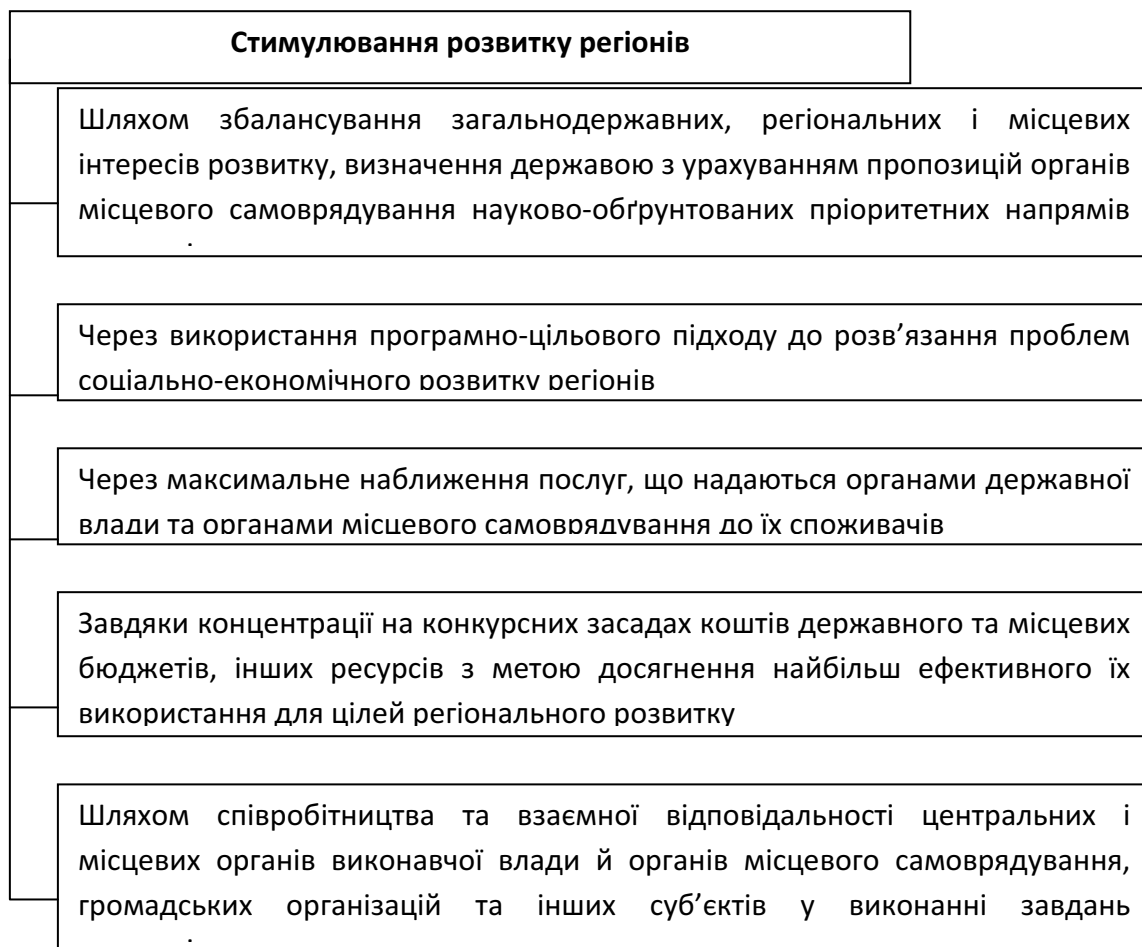

Рис. 1. Напрями та інструменти стимулювання розвитку регіонів
Складено автором самостійно.

При цьому необхідно систематично аналізувати територіальні пропорції, що формуються, з метою своєчасного запобігання можливості виникнення диспропорцій у регіональному розвитку народного господарства, планомірної підтримки та покращення його територіальної пропорціональності. Доцільно виокремити шість основних класифікаційних груп територіальних пропорцій: регіональний розподіл природного комплексу, соціально-економічні регіональні пропорції, територіальні пропорції енергетичного комплексу, територіальні пропорції промисловості, територіальні пропорції агропромислового комплексу, територіальний розподіл транспортного комплексу [11, с. 20-22].

Диспропорції свідчать про порушення балансу у розвитку секторів економіки. При цьому розвиток одних економічних процесів відбувається за рахунок інших. У масштабах всієї економіки це може проявлятися у тому, що внаслідок порушення пропорціональності в рамках певного регіону відбувається прискорений розвиток іншого (наприклад, за рахунок перетоку робочої сили чи капіталу) [13, с. 57-58].

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що кризові наслідки трансформаційних перетворень у регіонах України обумовлюють пріоритетні завдання просторового розвитку з метою врівноваження пропорцій регіональних процесів. Питання необхідності формування механізму регулювання регіонів України зумовлюють доцільність розробки його методологічного та методичного забезпечення на основі об'єктивної оцінки проблемності регіонів за певною сукупністю ознак, розробки нових принципів підходів до виявлення існуючих резервів прискореного розвитку еко-

номіки регіонів. У цьому зв'язку можна стверджувати, що широкий спектр проблем державної регіональної політики має бути предметом подальших системних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Скарга М. Коригування відмінностей у соціально-економічному розвитку територій / М.Скарга, Б.Шелегеда, Р.Баєвська // Економіка України. – 2011. – №4. – С. 77-87.
2. Григорьев Л. Политика регионального развития / Л.Григорьев, Н.Зубаревич, Ю.Урожаева. Стратегии социально-экономического развития России: влияние кризиса. Ч. 2. – М.: Экон-Информ, 2009. – 365 с.
3. Пилипів В.В. Управління відтворенням територіальних економічних систем у фінансовому просторі / В.В. Пилипів. – К.: РВПС України НАН України, 2011. – 400 с.
4. Мазур А.Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку вітчизняної регіоналістики / А.Г. Мазур // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С. 139-145.
5. Голікова Т.В. Регіональний аспект структурних змін / Структурні зміни та економічний розвиток України / Т.В. Голікова / [Геець В.М., Шинкарук Л.В., Артёмова Т.І. та ін.]; за ред. Л.В.Шинкарук. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2011. – 696 с.
6. Тоньшева Л. Социально ориентированная экономика региона: оценка уровня и приоритетов развития / Л.Тоньшева, Ю.Трофимова // Проблемы теории и практики управления. – 2012. – №1. – С. 55-59.
7. Маргасова В.Г. Теоретико-методологічні основи забезпечення економічної безпеки регіону / В.Г. Маргасова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – №10. – С. 186-193.
8. Герасимчук З.В. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону / З.В.Герасимчук, В.Г. Поліщук // Регіональна економіка. – 2011. – №4. – С. 469-483.
9. Исмаилов Т. Стратегии развития регионов и европейский выбор России / Т. Исмаилов // Ресурсы. Информациа. Снабжение. Конкуренция. – 2011. – №4. – С. 219-221.
10. Державне управління регіональним розвитком України / За заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
11. Оксенюк К.І. Кластерна модель нарощення стратегічного потенціалу регіону / К.І. Оксенюк // Економічний форум. – 2011. – №2. – С. 19-29.
12. Полтерович В.М. Региональные институты модернизации / В.М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2011. – №4. – С. 8-19.
13. Тищенко О.П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія визначення та оцінка / О.П. Тищенко // Економічна теорія. – 2011. – №4. – С. 55-64.
14. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління: теоретико-методологічний аналіз / Р.В. Войтович. – К.: НАДУ, 2007. – 640 с.